

“Covid-19 dap é su ngam é byù nó pé lé yhùm má wúgon la- jang râ matú hkyô shit é hkyô”

Covid - 19 ngu é gi, haî nghut lhê lú?

Covid-19 ngu é gi, coronavirus ngu é ana yhângnu mai dut é wúm ana ralhüm nghut lhê. Byù hkgámó má shí é coronavirus ana yhângnu dap byo myín sê lhê. Hkû-nyí dut nyí é Covid-19 ana yhângnu já gi, yang dik é dõng dap byo myín é yanmai makop magá yung ladat hkyô pé lé a shut a shai é za châng ê râ matú gyai yhang ahkyak dik nyi ri.

Myo hpyang gi, Coronavirus ana yhângnu dap huí é htâng (5-6) nyí gyoro má ana kúmlhá pé hkâm zô lò râ nghut mù, ra-am gi, buinyi (14) nyí myáng é htâng má sheq ana kúmlhá pé htoq lò sê lhê. Haî ana yhângnu dap huí é bang myo hpyang gi, gyai a sõng é za ana kúmlhá pé hui zo luí, chirûng é nó a ra nghut lhê.

Asak 60 zàn ahtoq asak ko bang, gótû ana pé nghut é (Nhik lhum ana, tsut ana, sui chui sui doq ana, xû bang eq mong ana) wó bang má, Covid-19 ana dap hui jáng gi, gyai sõng é ana kúmlhá pé dut htoq râ hkyô jé myô ri.

(1) Ana kúmlhá pé

Myo hpyang dut é ana kúmlhá pé

- No é (gùng nyé soq kê é ze èq kê wú le, nyé soq 99.5 Fahrenheit haî a nghut jáng 37.5 Centigrade ahtoq bo é hkyô)
- Hkyung kyuq hkung tsau tsaû é hkyô
- Wum yôm nyhuí byuq é hkyô

Gyai sõng é ana kúmlhá pé

- Soq shê wuí é eq soq a luq she é
- Soq shê chyap é (a nghut jáng) wànggàng má nhê dún zik tô é su ga hkâm zô é
- Dang a wó taí é (a nghut jáng) a wó duilup é
- Í-myit nhúng nhâng é

Hkyâm sâ é ana kúmlhá pé

- Nam é (a nghut jáng) namchyîm byuq é
- Nhô jí, xâ-myi dut é
- Myoqnò no é/myoqjí zam zam ne lo é
- Hkyúng no é
- Ulhum hkê no é
- Shokuq má zam zam nè mâ é dut htoq lo é
- Hpat é
- Wam shap shap é
- Gyoq nán é (a nghut jáng) uchut chut é

(2) Yhûmsing eq rahá nyi é bang má Covid-19 ana dap é sú ngam é nghut jáng le, haû a nghut mù, ana kúmlhá gyai a sông é za hkâm zô é nghut jáng gi;

- Gótû byù pé eq we we má nyi aq. Wó dut le gótû laksan kut gok gamhkoq mù nyi aq. Haû a nghut jáng, yhûm má lai wâng lai htoq ge é jowò má san kut nyi aq.
  - Góbang eq rahá gok hkaû má nyi é nghut jáng, nhô nhut nghop (mask) lé rago tap chûng aq.
  - Rago hkyîng nô yù aq. Yhup gyi gyi yhup aq.
  - Covid-19 ana kúmlhá htoq hi lo é buinyi mai hî luî (14) nyi yhang gótû san kut nyi râ dut lhê.
- Ana kúmlhá dut é yhûm byù wui (a nghut jáng) ana kúmlhá dut sù eq záng to su é matú ana kúmlhá a tûnshit é nghut kôle (10) nyi yhang gótû san kut nyi râ dut lhê. Haû gyoro má ana kúmlhá htoq lo é nghut jáng gi, ahtoq má taî tô é eq rajung za gótû zan kut nyi râ dut lhê.
  - Covid-19 ana yhângnu bò a bò jep htoq byi râ hkyô joq é nghut jáng, wó jep lhê. Yang é đông jep htoq byi é zè (Rapid Diagnostic Test /RDT) đông jé wú le ana yhângnu a blò (Negative) tûnshit é nghut jáng le, ana kúmlhá bo é nghut jáng le, gótû san kut xoq nyi é đông châng e nyi keq.
  - Gótû san kut nyi tô u, gyai sông é ana kúmlhá pé hkâm zô lo é nghut jáng gi, wángzán hkyô wú gon byi nyi é bang lé radá dàm garúm dung mù, chi yá yù aq.

(3) Covid-19 ana kúmlhá dut bang wumbò zoshuq zo râ matú gyai yhang ahkyak lhê.

- Zoshuq sum hpúng má bo é zoshuq a myû myû lé, nyi wui zô é má wó dut é myhó zo byi aq.
- Zo râ dut é zoshuq sum hpúng pé gi,

(1) Wum dut nhang é zoshuq pé nghut é chin, súngsô, lungbum, yang-yí, xû pé,

(2) Ana makop byi é shi mhanhaq hpoqnoq pé,

(3) Gùng hkyang lé kô myhang nhang é sho, ngozo, shigyang, woq-ú, ají pé ngut lhê.

- Zangwam pyit lui é nyhôm é zoshuq lé anum num (ranyí má 6 dàm) kô zo byi gíng lhê.
- Wui, jum jum san za dut é shiwìng, sho/showui kyuí wìng, xun wìng, zang wìng pé lé shuq byi aq.
- Buibû myo myo htoq mù, wam shap shap é nghut jáng gi, dat xo wìng shut byi aq.
- Xû, chuí é, ngam é eq wam nyhóm nhang é zoshuq pé lé wú tú mù zo byi aq.

(4) Covid-19 ana kúmlhá bò bang mai gótû san kut nyi é u hkâsu kut jep kê wú âng lhê lhú?

- Gùng nyé soq lé kê wú aq. Ayang gùng nyé soq gi, 98.6 Fahrenheit (a nghut jáng) 37.5 Centigrade nghut lhê. Gùng nyé lò jáng 99.6 Fahrenheit (37.5 Centigrade) mai 100.3 Fahrenheit (38.3 Centigrade) nghut lhê.
- Sui doq gyó lé kê wú aq. Ayang sui doq atsáng gi, ra minit má 60-100 groro nghut lhê. Gùng nyé jáng sui doq atsáng le doq lhê.
- Sui hkaû soq dat (Oxygen) bo é atsáng lé soq dat ké zè (pulse oximeter) eq ge jep wú lhê. Wángzán é byù rayuq má sui hkaû mâ é soq dat gi, 95% ahtoq má nghut lhê. Sui hkaû soq dat 95% mai yom lo é nghut jáng gi, chi ya byi bang eq hpyê wú bóngbán gíng lhê.
- Yhûmsìng má sui doq, sui chui ana pé bo é nghut jáng, sui doq atsáng eq sui hkaû mâ é chuí é dat lé nyí wui ké wú aq.

(5) Gyai a sông é za rámdo Covid-19 ana kúmlhá pé lé hkâm zô nyi é nghut jáng, yhûm má nyi luí hkâsu hparân râ lhú?

- Gùng nyé é, gùng hkênho é, ulhum no é nghut jáng, gùng cham chi (Paracetamol) lé ge shuq lhê. (Byù ko rayuq gi, radàm shuq lé Paracetamol 500 mg racham (a nghut jáng) í cham ranyí má myi dàm htoq chyân mù a ge shuq nghut lhê.
- Gùng nyé é a yôm jáng, ngelang htoq má gú mù teq é hpajat lé ke byi aq. Gùng gyai nyé lò jáng, wui châm èq hkyô loq myoq chi byi é hkyô lé lé, gùng chi byí é hkyô lé lé ge kut byí lhê.
- Ana yhângnu sat chi (anibiotics), gùngdu hkaû má dat amyû myû lhoq htoq byí é chi (Steroids) pé lé zo râ nghut jáng, chi hpaqchyí kung bang hpaqchyí byí é a bo é za a ge shuq râ nghut lhê.
- Gótû ana nohpyo (sui doq, sui chui) pé wó su é matú gi, hau é matú shuq nyi é chi lé ding yáng ge shuq lhê.

(6) Naú huq înu pé mai Covid-19 ana kúmlhá pé bo nyi kôle, yhûmsing é nghênú/zoshâng lé înu naú xoq mù wó ge huq lhê.

- Naú a huq shî é nghut nghut, huq é htâng nghut kôle, zoshâng lé azui shimá nghut nghut, zuî é htâng má nghut nghut lòq lé wui, sapbya eq sekkân 20 kô rago chí sân aq. Haû a nghut jáng, îhpe soq 60% bo é lòq chí wìng lé jai chûng aq.
- Zoshâng eq 6 pé wê é ahkaû má jé lo é nghut nghut, naú huq nyi nghut nghut, înu gi, nhô nhutnghop tap to aq.
- Zoshâng lé nhô nhutnghop ratsuí lháng a ge tap byi shî é nghut lhê.
- Naú huq nyi é u zoshâng lé zuî nyi é hkûn zoshâng ahtoq má êchi chí é, hkyung tsau tsaû é lé ratsuí lháng a wó kut nghut lhê.
- Naú huq é má, yom byuq ló é wum-o pé lé dum wó bán yù râ matú, wui dat luq lom wó râ matú eq wumbò zoshuq byíng shoq zo byi râ matú gyai ahkyak dik lhê.

(7) Covid-19 byù no lé gon lajang râ sù kut râ hkyô pé

- Byù nò eq ragok má za rahá nyi tô é u nhô nhut nghop lé rago nghop tap to aq.
- Byù nò lé záng râ nghut jáng, wó dut le radàm chûng lòq nghop zè lé tsung aq. Lòq nghop zè atsung shimá le, hkyuq pyâm é htâng má le lòq chí aq.
- Byù nò lé ban gon lajang hkangmó le, zoshuq pé ban hen lajâng é htâng má le, lòq chí aq.
- Chûng zè pé nghut é (wut bumè, zangban, hkoq, lòq sut hpajat, yhup hpú taphkang) lé byù nò eq rahá a ge pong chung é nghut lhê.
- Byù nò záng é chung é jowò pé nghut é (Dangké: hkum lòq zui, myi hpóng myisat zè) pé lé bau sat chí (0.1% Hypochlorite solution) èq nyí wui chí san byi aq.
- Byù nò eq byù nò zúng sù jai chûng bê dú pyám zè pé (Mazaq, nhô nhut nghop, chí pé) lé rago dú pyám aq.
- Byù nò gi, gyai sông é ana kúmlhá pé dut htoq lo é nghut jáng gi, chí ya gon lajang byi bang lé radá dàm xoq tui aq.

(8) Covid-19 eq sui hkaû soq dat (oxygen)

Covid-19 byù nò pé má, sui hkaû soq dat bo âng é atsáng mai gyó byuq é nghut jáng gi, myûng é, soq shê wuî é, soq shê a luq é pé dut sé mù, sui hkaû soq dat kê é zè (Pulse Oximeter) èq ranyí má yôm dik 3 dàm kê wú râ dut lhê.

Wángzán sù rayuq má, sui hkaû soq dat bò âng é atsáng gi, 95% eq ahtoq bo lhê.

1. Sui hkaû soq dat 94% eq ahtoq bò jáng gi, ahtoq má tai tô é eq rajung za, xoq mù kê wú nyì aq.

2. Sui hkaû soq dat 90% eq ahtoq bo kôlhang 94% eq a-ô bò jáng gi;

- Muq mù yhup é (a nghut jáng) soq dat rago wó râ matú, a jû jû htaí luî kut aq. (Hkâsu kut râ hkyô lé alhô má wú aq.)
- Wángzán hkyô wú gon lajang byi sù mai soq dat chyup râ matú hpaqchyî byi jáng gi, (a ra kôlhang) soq dat chyup aq.
- Wángzán hkyô wú gon lajang byi sù mai gùngdu shut dat wum amyû myû lhoq htoq byî é chi (Steroids) pé lé yhûmsîng ô nau é su shuq é hkyô lé a ge kut râ nghut lhê.

3. Sui hkaû soq dat 90% a-ô bò jáng gi, gyai sông é Cocid-19 ana nghut bê.

- Wángzán hkyô wú gon lajang byi sù eq byinhpyé luî, radá dàm chirûng ê mù chi ya hkam yù aq.
- Wángzán hkyô wú gon lajang byí su é hpaqchyî byî é eq rajung za soq dat chyup aq.
- Wángzán hkyô wú gon lajang byí su é shit kyô é hkyô eq rajung za, (Steroid) eq gótû chi pé lé zo aq.
- Yhup hpú má hé shut shí shut (lòqpai lòqyò lhing hpuq é hkyô) muq luî yhup é hkyô, lhingzing ngháng yhup é hkyô, wó zûng jáng gi, díng za zung é hkyô lé nayí 2 hkum kyô mù, kut byi aq.

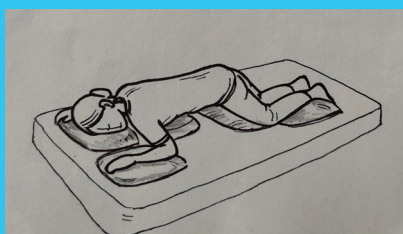
*Sui hkaû soq dat bò âng é atsâng hkâ myhó bo é nghut kôlhang, soq shê wuî é hkyô, yhup hpú mai a wó toq é (a nghut jáng) gùng chí sân chí sêng é má yhûmsîng baú a wó kut é, singdong no é (a nghut jáng) myit úng âng é, yhup nau nau é pé dut é nghut jáng gi, wángzán hkyô gon lajang su chyáng mai garúm radá dàm dung aq.

Muq yhup é hkyô

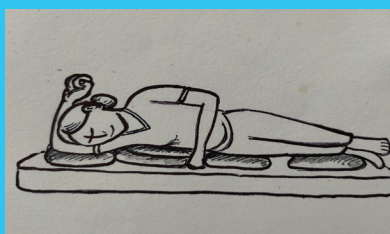
Uhkuq (5) cham lé jowò hkyó aq.

- Ulhum ô má 1 cham
- Wànggàng ô má 2 cham
- Tangbaú ô má 1 cham
- Hkyíhpuq ô má 1 cham

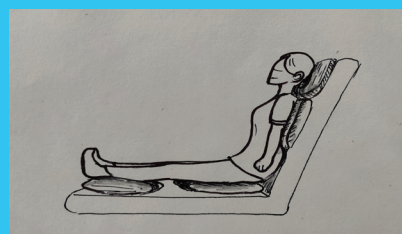
Soq shê yó râ matú wamdau ô shut lòq wó dún hâng kat é myhó mân to râ dut lhê. Byù nò lé azún đông hí yhup nhâng mù, uhkuq htoq má muq nhâng aq. Zoshuq ban zô é htâng 1 nayí gyoro má a ge muq nhâng râ nghut lhê.

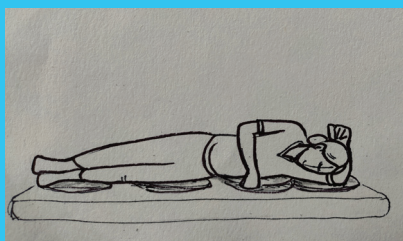
1. Sâng-hi muq luí, yhup aq
(Minit 30 mai nayí 2 hkum)

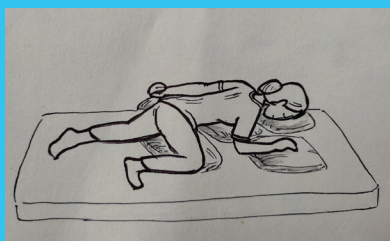
2. Lòqyò shut hù mù leq aq
(Minit 30 mai nayí 2 hkum)

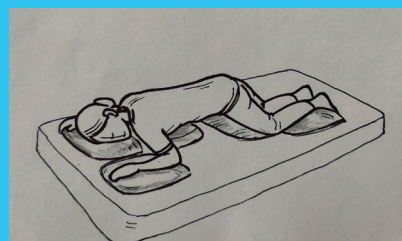
3. Chyún ké shadáng 30-60 gyoro zung aq
(Minit 30 mai nayí 2 hkum)

4. Lòqpai shut hù mù leq aq
(Minit 30 mai nayí 2 hkum)

5. Gùng lé rawuí hkup muq luí leq aq
(Minit 30 mai nayí 2 hkum)

6. Jihâm atsáng đông muq luí, yhup aq
(Minit 30 mai nayí 2 hkum)
Ban jáng asik mai dum hí aq.

Pulse Oximeter jai chûng luí, sui hkaû mã é soq dat bò âng é atsáng lé kê é hkyô

- Jak gi, sui hkaû soq dat bò âng é atsáng (SPO2) eq sui doq atsáng (PR) lé tûnshit byi ri.
- Minit 5-10 kô hkyîng nô yù mù, zùng luí kê aq.
- Lòq gú nyi é u (a nghut jáng) wuì tep tô é u má a wó kê é nghut lhê. Ké rà lòq lé nye shoq hí sop byi aq.
- Jak lé lòq mó cham (a nghut jáng) gúng gúng lòq nyhui u má tap aq. Gótû lòq nyhui pé má lé wó tap lhê.
- Jak htoq mã é hpông é zè lé dun mù, lòq lé zimza tô to aq. Lòq má sekkân 30 mai 1 minit jé shoq tap to rà dut lhê.
- Wuì lhêng pé sù é zím byuq jáng sheq mahtai lé nghap aq.
- Zoshâng wuì má lòq a zim jáng, hkyî wó cham (a nghut jáng) hkyî nyhui pé má ge kê lhê.
- Covid-19 má ana kúmlhá a tûnshit é za, a pa é za soq dat gyó byuq é hkyô (silent hypoxia) duq é myô é yanmai ayang kê wú rà dut lhê.

Sui hkaû soq dat mahtai shut sê é dut é hkyô pé

- Lòq nyuq htoq má isâm rajung jung dap tô é hkyô (lòq sing chi nè but tô é hkyô, lòq sing a nghut é tap tô é hkyô, lòq nyuq htoq má maksáng soi tô é sù, dap hkô dap to sù, nyhámyi é yanmai lòq noq to sù).
- Ké é u má, duilup nyi ri.
- Jak htoq mã boqbó htân htân jé záng é hkyô
- Kabun dat duq záng é hkyô
- Sui wum yôm ana eq gótû sui ana pé

References (Nghe hkau é laiká pé)

- WHO
- CDC
- Brief Covid-19 Guidelines from MAM
- FAO – nutrition guidelines